

OSMANLILAR'DA NAKÎBÜ'L-EŞRAFLIK*

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI**

ŞERİF VE SEYYİDLER

Hazret-i Peygamber Efendimizin evlâd ve ahfadı, amcazadesi ve damadı İmam Ali b. Ebî Talib'in zevceleri ve Cenab-ı Peygamberin kerimeleri olan Fatumatü'z-zehra'dan gelmişlerdir. Hazret-i Ali'nin büyüğü Hasan ve küçüğü Hüseyin'den türeyen sülâleleri zamanımıza kadar gelmişlerdir. Bunlardan Hazret-i Hasan'dan gelen kola şerif ve Hazret-i Hüseyin'den gelen kola da seyyid denilmek suretiyle her iki kol birbirinden tefrik olunur.

Şerif, lûgatte yükselmek, üstün olmak, necib ve asil mânalarına gelip cem'i de şürefa ve eşraf'tır. Asaleti ve içtimaî mevkii yüksek olan veya memleketin tanınmış büyük ailelerine ve bunlardan birisine mensup olan kimselere eşraf denilmiştir. Bundan dolayı İslâmiyet'ten evvel cahiliyet devrinde Mekke'de Beyt-i şerif in pek müteber sayılan muhtelif hizmetlerini idare etmiş olan Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden on beş vazife sahibine şerif denilmiş¹ ve bu tâbir sonraları da kullanılmış, fakat şerif ve şürefa tâbiri İmam Ali evlâdına alem olmuştur.

Şerif ve bunun cemileri olan şürefa ve eşraf tâbirleri Abbasîler zamanında ya-

* *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s. 161-172; Yayına Hazırlayan: Arş.Gör. Ali Dadan, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. alidadan@hotmail.com

** Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (d. 23 Ekim 1888, İstanbul- ö. 10 Ekim 1977, İstanbul) Osmanlı tarihi ve kurumlarıyla ilgili araştırmalarıyla tanınan tarihçi. 1912'de Darül-fünun-ı Osmani Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Yunanlıların Kütahya'yı işgali üzerine (Temmuz 1921) Ankara'ya gitti. 1925'te Maarif Vekâleti başmüfettişi, 1926'da da ilköğretim genel müdürü oldu. 1927'de Balıkesir milletvekili seçildi. 1932-39 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde ders verdi. 1950'de TBMM üyeliğinin sona ermesi ile siyasi hayattan çekildi. 1931'de üyesi olduğu Türk Tarih Kurumu (TTK) adına *Osmanlı Tarihi*'nin (1947-62, 1988, 8 cilt) ilk dört cildini yazdı. Diğer önemli eserleri arasında *Kitabeler* (1927-29, II. Cilt) *Sivas Şehri* (1928, R. Nafiz Edgüer'le birlikte), *Kütahya Şehri* (1932), *Anadolu Beylikleri* (1937, 1988), *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (1941, 1989) *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocaklarına* (1934-44) *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* (1945) *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (1948), *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı* (1965), *Mekke-i Mükerreme Emirleri* (1972) ve *Çandarlı Vezir Ailesi* (1974) sayılabilir.

¹ Kureyş kabilesinin Hâşim, Ümeyye, Neufel, Abdüddar, Esed, Mahzum, Adi, Cemi, Sehim kollarından her birisine verilmiş olan vazifeler şunlardır:

1- *Sedanet* (Kâbe kapıcılığı), 2- *Sikaye* (Hac zamanındaki su işi), 3- *Refade* (Huccacın fakirlerine yemek dağıtılması), 4- *Ukab* (alemdarlık), 5- *Nedve* (Meşveret dairesi mütevelliliği), 6- *Kiyade* (Kumandanlık), 7- Meşveret reisliği, 8- *Eşnak* (Borçlu ve nakdî cezaları tâyin ve tadil eden merci), 9- *Kubbe* (Harb levazım reisliği), 10- *Eane* (Kureyş'in atlarına nezaret ve icabında onları idare eden makam), 11- *Elçilik*, 12- *İsar* (Yolculuk ve muharebe hakkında kur'a çekmek işine nezaret), 13- *Hükümet* (Adliye), 14- *Emval-i muhaccere* (Kureyş'in Kabe'deki putlarının vakif işlerine nezaret etmek), 14- *İmare* (Mescid-i Haram'ın inzibat ve idaresi ve imarı). Bu on beş vazifeden en itibarlısı *sedane*, *sikaye*, *refade nedve* ve *kiyade* vazifeleri olup bunlardan *sikaye* ve *refade* yani su ve yiyecek tevzii işi Hazret-i Peygamberin cedleri Abdülmuttalib b. Hâşim'de idi (*Medeniyet-i İslâmiye tarihi*, c. I, s. 21 -27).

ni IV. hicret asrından itibaren (900 M.) Hazret-i Peygamber'in ehl-i beytine mensup olanlara ve hattâ Peygamberin büyük cedleri Haşim b. Abdi Menaf'dan gelenler hakkında da kullanılarak bu suretle Âl-i Abbas da buraya katılmıştır; nitekim yukarıda zikrettiğimiz IV. asr-ı hicride yani X. asr-ı milâdîde teşkil edilmiş olan (ensab nikabeti)² adlı teşkilâtta şeriflik, Âl-i Ebû Talib yani İmam Âli evlâd ve torunlarıyla Âl-i Abbas yani Peygamberimizin amcaları Abbas b. Abdülmuttalib evlâdından gelenlere de unvan olmuştur.

İslâmiyetin ilk devirlerinde Hasan ile Hüseyin'i seyyid unvaniyle yâd eden müteaddid Hadis-i Peygamberiye istinaden Alevî'lerle Talibî'lere seyyid unvanı verilmiştir.

Mısır'daki Fatımî halifeleri zamanında 297-565 H. (910 - 1171 M.) bu seyyid tâbiri Hasan ve Hüseyin evlâdlarına mahsusken daha sonraları yukarıda söylediğimiz gibi İmam Hasan evlâdına şerif ve İmam Hüseyin evlâdına da seyyid denilmiştir.

Seyyid, köle nazarında efendi demektir. Bir kadın kocasına seyyid ve bir köle de efendisine veya emire seyyidüna (Efendimiz) diye hitap ederdi. Seyyid tâbiri daha sonra şümullenmiş küçüğün büyüğüne tâziminin ifadesi olmuştur. Bundan başka سید القوم خادمهم seyyidü'l-kavmi hâdîmühüm hadîs-i şerifiyle kavmine hizmet edenlerin o kavmin efendisi olduğuna işaret buyrulmuştur.

Hicaz'da, emîrlik edenlerin Hazret-i Hasan evlâdından olmaları dolayısıyla onlara şerif denilmiştir. Fakat Mekke halkı emir olan büyük şerife سيدنا seyyidüna diye hitap etmişlerdir. Abbasîler zamanında şerif ve seyyidlerin mânevi dereceleri Abbasi halifelerinden sonra gelmekte idi.³ Şerif ve seyyid aileleri birbirlerinden kız alıp verilerse bu suretle doğan çocuğa Seyyid Şerif denilirdi.

SEYYİD VE ŞERİFLERİN ALÂMETLERİ

Rivayete göre Abbasî halifesi Harunü'r-Reşid ile oğlu Memun devirlerinde seyyid ve şerifler yeşil sarık sarıp yeşil cübbe giyerlerdi; fakat sonradan bu usul terkedilmiş olduğundan evlâd-ı Ali ile halk fark edilmez olmuştur. Mısır'da Türk Memlûk sultanlarından Melik Eşref Şaban zamanında 773 H. (1371 M.)'de şeriflerin başlarına yeşil alâmet sarmaları emrolunmuştur.⁴ Bu yeşil alâmet Osmanlı saltanatı zamanında da şerif ve seyyidlerin alâmet-i mahsusası olarak kabul edilmiştir.⁵

² *Ensab nakipleri* denilen memur طالي Talibî'lerle عباسی Abbasî ailesinin ayrı ayrı defterlerini tutarlardı. Talibî'lere nezaret edip defterini tutan Nakibe نقيب الطالبيين Nakibü't-talibiyyin ve Abbasilerden olanların isimlerini havi defterini tutanlara (نقيب العباسيين Nakibü'l-Abbasîyyin) denilirdi. Bu nakipler bu ailelere mensup olanların isim ve neseblerini ve doğumlarını deftere geçirerek ahval ve harekâtlarını kontrol ederler ve ahlâka aykırı harekette bulunanları men edip icabında cezalandırırlardı. Yine bunlar kadınların izdivaçlarına da dikkat etliyerek küfvü aynı dereceleri denk olmayanlarını evlendirmezdi ki binnetice bunların vasisi hükmünde idiler.

³ Medeniyet-i İslâmiye tarihi, c. I, s. 238.

⁴ Bu münasebeetle Şam üdebâsından Şemseddin Muhammed b. İbrahim şu kıtayı söylemiştir:

اطراف تيجان آتت من سندس
حضر باعلام على الأشراف
و الأشراف السلطان خصم بها
شرفا ليقرقهم من الأشراف

tercümesi: "Taçların yanları halis ipekten yapılmıştır; bu ipek ise şeriflere alâmet-i mahsusası olma üzere yeşil renktedir. Sultan Eşrefin bunlara böyle mümtaz bir amame tahsis etmesi şerifleri halktan ayırd etmek içindir." *Mir'at-ı Mekke*, c. II, s. 846.

⁵ Kayseriye beyine ve kadısına hüküm ki, Nefs-i Kayseriye'de sakin olan Ali nâm kimesne emîr namına başına yeşil alâmet edip Müslümanlara teaddisi olub sahîh emir olmayıp başından yeşili alınmasın Nakibü'l-eşraf arz etmeğin buyurdum ki hüküm-i şerifim varıcak mezkûrun başından yeşili giderüb min-bâd başına yeşil alâmet ettirmeyüb men ve def eylesin, memnû olmazsa tedip eyliyesin, şöyle bilesin. Sene 973 *Mühimme*, Nr. 4, s. 79 ve yine *Mühimme defteri*, Nr. 19, s. 197.

Osmanlılar sâdâta emîr ve başlarına sardıkları yeşil sarığa da emîr sarığı derlerdi.⁶

Sâdâtın olan kadınlar dahi başlarına yeşil alâmet takarlardı; şerif ve seyyidler her zaman yeşil sarıkla gezmeğe mecbur idiler; yalnız bunlardan birisi şeyhülislâm olursa o zaman şeyhülislâmlara mahsus beyaz sarık sarardı.⁷

SÂDÂT NİKÂBETİ

Nakib, halkın seçkini, vekili ve bir cemaatin başı demektir. Osmanlı Devleti, büyük islâm camiası teşkil etmeğe başladığı andan itibaren memleketlerine gelen seyyid ve şeriflere hürmet ve riayet göstermişler, onları vergi ve rusumdan muaf tutarak ellerine berat vermişlerdir.⁸ Memlûk ve İlhânî (Garp Moğolları) devletlerini takliden Osmanlı Devleti de memleketlerinde bulunan seyyid ve şeriflerin işleriyle meşgul olmak için ilk zamanlarda sâdât nikabeti ismiyle basit bir teşkilât vücuda getirmiştir.

Sureti daha aşağıda görüleceği üzere nakîbü'l-eşraf denilen seyyid ve şeriflerin nazırı tarafından verilen sâdât ve şerâfet vesikalarının dua kısmından sonrası çok defa Farsça olduğundan Osmanlı Devleti bunu diğer teşkilâtı gibi Anadolu Selçukîleri veya İlhanîlerden almıştır.

Osmanlı Devletinde nakîbü'l-eşraf makamı 802 Ramazan (1400 Mayıs)'da Sultan Yıldırım Bayezid zamanında tesis olunarak Emir Buhârî talebelerinden Bağdatlı Seyyid Âli نطاع Nattâ b. Muhammed namında bir zat Türkiye'deki seyyid ve şeriflere nazır tâyin olunarak⁹ kendisine Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da yaptırılmış olan İshakiye zaviyesi'nin tevliyeti verilip bu tevliyetin evlâdına da intikali şart konmuştur.¹⁰

Ankara muharebesinden sonra Bursa'da Molla Fenârî ve Mehmed Cezeri ile beraber Timur kuvvetleri tarafından esir edilen Seyyid Mehmed Nattâ serbest bırakıldıktan sonra hacca gitmiş ve II. Murad zamanında tekrar Bursa'ya gelerek

⁶ *Halkondil tarihi zeylinin* sonundaki resimlerin tarifinde emirlerin yeşil sarık sardıkları ve bunların bazılarının kavukları yeşil olup sarıklarının beyaz olduğu kaydedilmektedir. *D'Ohsson* da (c. IV, s. 558,560) *Şeriflerin yeşil sarık sardıklarını kaydededer.*

⁷ *D'Ohsson*, c. IV, s. 559,560.

⁸ Bu hususta Sultan I. Murad b. Orhan'ın 787 H. (1385 M.) tarihli verdiği sâdât berati suretinden: "Sebeb-i tahrir ve mücib-i tastir hükm-i nâfiz-i meymun... oldur ki Dârende-i mektub *Tirmiz*'li Seyyid Büzürk Ali'yi yeniçerilerden İlyas b. Abdullah ve İskender b. Abdullah şehid edib merhum Seyyid Büzürk Ali'nin oğulları yaşlarıyla kapıma gelib ettiler, bizim atamız sizin duacımız idi. Biz fakir kullarınız dahi size duacılarız; biz kullarına bir hüküm sadaka eyle ki sizden sonra gelen bizi ve evlâdımızı ve kullarımızı ve karaveşlerimizi (cariyelerimizi) incitmiyeler. Hem şimdiye değin atamız bir tane öşür vermedi ve koyun hakkın vermedi. Biz kullarınıza bir ihsan eyle, bizden ve evlâdlarımızdan öşürlerin ve koyunların hakların kimesne talep etmiyeler deycecek emrolundu ki bu sâdâtların evlâdları ve kulları karaveşleri bir damla kanları deme can ola, anlar benim defterimden (vergi ve öşür defterinden) ihrac olalar. Her kim bu hükmü görüb Seyid Büzürk aslın yazarlara İânet ba-lânet olsun. Rumeli kaduları ve sancakbeyleri ve subaşılar sipahiler her hanginizin yerinde eker ve biçerse bir tane öşürin almayasız ve koyunlarından hak almayasız. Ben bağışladım canım için olsun. Benim devletime duaya meşgul olalar... Benden sonra her kim gele bu hükmü tutmayanları yer ve gök kabul eylesin..." *Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası*, sene 5, s. 244.

⁹ Şakayık zeyli (Atâyî), s. 176. Kavanin-i teşrifat mecmuasıyla *Devhatü'n-nükaba'da* Seyyid Ali Nattâ'nın Aşık Çelebi'nin ceddî bulunduğu ve Emir Sultan ile Bursa'ya geldikten sonra sâdâta nazır tâyin edildiği beyan edilmektedir. *Hammer(Ata Bey tercümesi)*, c. IV, s. 91'de sâdâta nezaret vazifesinin *Çelebi Mehmed* zamanında ihdas edildiği zikrolunmaktadır.

¹⁰ Ebû İshak Kâzerunî 352 H. (963 M.)'de *Şiraz'da Kâzerun* kasabasında doğmuş ve 426 H. (1034 M.)'de vefat etmiş olup *Kâzeruniye* tarikatının müessisidir. Ebû İshak, *İran'da*, islâmiyetin yayılması için çalışmıştır. Bursa'da Kâzeruniye tarikatine mensup dervişler için İshakiye zaviyesini Yıldırım Bayezid yaptırmıştır. *İshakiye zaviyesi'nin* 802 H. (1400 M.) tarihli vakfiyesi fotoğrafı ile birlikte Profesör Adnan Erzi tarafından Vakıflar Dergisinin ikinci cildinde (s. 424) neşredilmiştir.

eski vazifesi olan İshakiye mütevelliliğinde bulunmuştur.¹¹ Seyyid Mehmed Nattâ'dan sonra oğlu Seyyid Zeynelâbidin de babası gibi seyyid ve şeriflere nazır olmuştur.¹² Zeynelâbidin'in ölümünden sonra Fatih Sultan Mehmed bu makâmı lâğvetmiş ise de sonraları seyyidlik iddiasında bulunan bazı şahıslar meydan almış olduklarından bu işin yeniden bir bağlanmasına lüzum hasıl olmuştur.¹³

NAKİBÜ'L-EŞRAFLIK

Sultan II. Bayezid zamanında pâdişâhın hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud 900 H. (1494 M.)'de şerif ve seyyid teşkilâtının başına getirilmiştir.¹⁴ Seyyid Mahmud, Arap memleketlerinde seyyid ve şeriflere nezaret eden reise Nakibü'l-eşraf denildiğini görmüş olduğundan hükümete vaki teklif üzerine bu unvan kendisine verilerek¹⁵ Nakibül-eşraf makâmı Osmanlı saltanatının ilgasına kadar devam etmiştir. Seyyid Mahmud, 941 H. (1534 M.)'de Nakibü'l-eşraf makamından ayrılarak yerine Taşkent'li Seyyid Muharrem Efendi tâyin edilmiştir.¹⁶

Nakibü'l-eşrafların ilk zamanlarda devlet hazinesinden yevmiyeleri yirmi beş akçe olup sonra artarak XVI. asır sonlarında yetmiş beş akçeye çıkarılmış daha sonraları bu miktar artmıştır.

Nakibü'l-Eşrafların Tâyini

Nakibü'l-eşraf ulema sınıfından olmakla beraber XVII. asır sonlarına kadar mutlaka yüksek ulemaya mahsus bir makam değildi; fakat bu tarihten itibaren sâdâtan olarak bu makama geçecek İstanbul kadısı ve kazasker mâzullerinden hayli zatlar bulunduğu bundan sonra Nakibü'l-eşraf tâyin edilenler bunlar arasından tâyin olunmağa başlamıştır.

Nakibü'l-eşrafların kadılar gibi muayyen müddetleri olmadığından uzun seneler bu makamda kalır ve lüzumu halinde tebdil edilirlerdi. Nakibü'l-eşrafın değişmesinde yeni tâyin olunacak zat Paşakapısı'na yani Bab-ı âli'ye davet olunur ve teşrifatçı efendinin delaletiyle sadr-ı âzam tarafından ayakta karşılanırdı. Sadr-ı âzamin huzuruna giren Nakib Efendi, onun eteğini öper ve oturtulup kahve, gül suyu ve buhur ikramından sonra samur erkân kürkü giydirilerek memuriyeti ilân olunur ve eline nakibü'l-eşraflık beratı verilir.¹⁷

¹¹ سيد على نطاق Seyyid Ali Nattâ'nın Türkiye'ye avdeti Şehzâde Mehmed'in (Fatih) sünnet olduğa tarihe rastladığından Seyyid Nattâ sünnet düğünü hediyesi olarak nakışlı bir yemek sofrası hediye eylemiş ve o tarihe kadar böyle bir sofrâ görülmemiş olduğundan makbule geçmiştir.

¹² Şakayık zeyli (Atâyî), s. 161.

¹³ İshakiye zaviyesi'nin 884 H. (1479 M.)'de Fatih zamanında tamir edildiğine göre sâdât nezaretinin bu tarihte tekrar ihya edilmiş olması muhtemeldir.

¹⁴ Seyyid Mahmud, meşhur âlimlerden Tokatlı Molla Lütfi'den ders görmüştür (Şakayık tercümesi, s. 342).

¹⁵ Şakayık zeyli (Atâyî), s. 176.

¹⁶ Şakayık tercümesi (Mecdi), s. 342 ile Devhatü'n-nükaba'da Seyyid Mahmud'un vefatı 943 H. (1536 M.) tarihinde olup o tarihe kadar nakibü'l-eşraf olduğunu yazarlar; fakat Atâyî, Seyyid Mahmud'un 941 H. (1534 M.)'de nakiplikten ayrılarak yerine Muhterem Efendi'nin tâyin edildiğini beyan etmektedir ki elimizdeki 942 Zilhicce (1536 Mayıs) tarihli olan siyadet beratı da Muhterem Efendi'nin bu tarihte nakibü'l-eşraf bulunduğunu göstermektedir.

¹⁷ İzzî tarihi, varak 20. Bu hususta XIX. asrın ilk yarısındaki teşrifat defterinden şu kayıt vardır: "11 Rebiulevvel sene 1237 (6 Aralık 1821) nakibü'l-eşraflık sabıka İstanbul kadısı Şerif-zade es-Seyyid Ebû'l-Hayr Efendi hazretlerine tevcihinde Bab-ı âli'ye gelip Çinili odada ârâmdan sonra örf ve muvahhidi kürkü ile bulunduğu halde teşrifat efendi vesatetiyle oda-i mezkûrdan kaldırılıb huzur-ı hazret-i sadr-ı âliye duhulde minderden aşağıda istikbal resm-i damen-bûs bâde'1-icra kuud ve örfi küçük tepeli kavuğu tebdil ve kahve ve çubuk ve gülâb ve buhur merasiminden sonra bilâ kırâe (yani beratı okunmayarak) erkân samur kürkü ilbas ve teşyi ve resm-i damen-bûs-ı sadr-ı âliden sonra avdet, eylemiştir." Defter-i yevmiye-i oda-i teşrifat, Kâmil Kepeci tasnifi, mükerrerer Nr. 676, s. 45.

Nakîbü'l-eşrafın resmî elbiseleri XVIII. asırdan itibaren kazasker elbiselerinin aynı olup başındaki örf denilen kavuğun yerine küçük tepeli denilen kavuk giyip üzerine sâdâta mahsus yeşil sarardı. Kazaskerlikte bulunmuş ise örf giyerdi.

Anadolu kazaskeri mâzullerinden olan Malûl-zâde Seyyid Mehmed Efendi 984 H. (1576 M.)'de nakîbü'l-eşraf olup nakiblik üzerinde kalmak üzere Rumeli kazaskeri ve oradan da yine nakîbü'l-eşraf olarak şeyhülislâm olmuştur. Nakîbü'l-eşraf makamı üzerinde kalmak suretiyle şeyhülislâm olan bundan başka kimse yoktur. Şeyhülislâmlıktan azlinden sonra nakiblikde ibka edilmiştir.¹⁸

Malûl-zâde'den başka şeyhülislâm olanlardan nakîbü'l-eşrafıkta bulunmuş bir hayli zat vardır ve Erzurumlu Seyyid Feyzullah, Paşmakçı-zâde Seyyid Ali ve oğlu Seyyid Abdullah, Ak Mahmud-zâde Zeynelâbidin, Şerif-zâde Seyyid Mehmed Şerif, Mirza-zâde Seyyid Mehmed Said, Karahisarlı Seyyid İbrahim, Dürrî-zâde Mehmed Arif, Seyid Yahya Tefik, Seyyid Mehmed Ataullah, Dürrî-zâde Seyyid Abdullah, Surre Emîni-zâde Seyyid Mehmed Âbidin, Yasinci-zâde Abdülvehhab, İsmet Bey-zâde Arif Hikmet Bey bunlardandır.¹⁹

Nakîbü'l-Eşraf Dairesi

Bu makamda bulunanların kendi konaklarında daireleri ve maiyyetlerinde hizmet eden adamları vardı. Nakîbü'l-eşrafık, eyâlet, sancak ve kazalardaki yine seyyid veya şeriflerden olan kaymakamları vasıtasıyla Türkiye'deki bütün seyyid ve şeriflerin isimlerini havi defterleri tutarlardı. Sâdât veya şürefadan hepsinin isim ve hüviyetleri, siyâdet veya şerafet silsilesi, evlâdı, ahval ve ahlâkı, ikametgâhları (şecere-i tayyibe) denilen bu defterde kayıtlı idi.

Seyyid ve şeriflerin kanun ve âdetlere aykırı hareketleri vukua geldiği takdirde İstanbul'da ise nakîbü'l-eşraf taşralarda iseler nakîbü'l-eşraf kaymakamları tarafından cezaya çarptırılırlardı.

Bunların dairelerinde kabahatlıların hapsi için hususî bir yer vardı; burada suçlu ve borçlu olanlar hapis olunurlardı. Bu nakîbü'l-eşraf tevkihanesi nakîbü'l-eşrafın başçavuşu denilen maiyeti memurlarından birisinin nezareti altında bulunurdu.²⁰

Nakîbü'l-Eşrafın Maiyyeti

İstanbul'daki teşkilâtta Nakîbü'l-eşrafdan sonra en büyük makam alemdarlık idi. Alemdar, seferler esnasında pâdişâh tarafından bizzat vezir-i âzama teslim edilen sancağ-ı şerif'i taşırdı. Pâdişâh sefere gittiği vakit Nakîbü'l-eşraf da maiyyetinde bir kısım sâdâtle beraber sefere giderdi.

Yukarıda bilmünasebe söylendiği üzere Nakîbü'l-eşrafın vilâyet, sancak ve kazalarda seyyid ve şeriflerin defterlerini Vatan ve (nakîbü'l-eşraf kaymakamı) denilen vekilleri vardı.²¹ Bunlar mıntıklarındaki sahte seyyid ve şerifler hakkında takibatta

¹⁸ *Peçevi tarihi*, c. II, s. 32.

¹⁹ Şeyhülislâm olan bu zatların çoğu aslen Türk oldukları halde nesl-i Peygamberiye intisabın şerafetine mebnî baba, ced veya kendileri birer siyâdet beratı tedarikiyle bu makama gelmişlerdir. Bir zamanlar zat mühürlerinde (Seyyid) mahlaslı bir hayli zat vardı ki bunların beratları da yoktu.

²⁰ *Hatt-ı hümayun vesikaları, sandık numarası 226, hatt-ı hümayun numarası 91*. Burada hatt-ı hümayuna ilişik olarak üç vesika vardır. II. Mahmud borçları dolayısıyla nakîbü'l-eşraf konağında mahbus bulunan seyyidlerin borçlarının ödenmesi için on bin kuruş göndermiştir (*Hatt-ı hümayun vesikaları, numara 6846*).

²¹ Kıdvetü's-sâdâti'l-kiram kaimmakamımız es-Seyyid Osman Çelebi dâme şeref-i siyâdetühu bâde't-tahiyyetu'l-vâfiye inha olunur ki *Harmancık* ve *Tomanic* ve *Atranos* kazalarında olan sâdât-ı kiram sizden hoşnud oldukları tarafımıza bâ-arz inha olundugına binaen hizmet-i celile-i mezkûre tarafımızdan cenabınıza işbu erbaa aşer ve mieteyn ve elf Saferü'l-hayır gursesinden kemakân ibka olunmuştur...(Seyyid Muhammed Ataullahü'l-Hüseynî en-nakib ale'l-eşraf), Topkapı sarayı Arşivi, 8400 B.

bulunarak keyfiyeti nakîbü'l-eşrafa yazar ve anında hükümete bildirmesi üzerine bunların başlarından yeşil sarıkları alınır, dinlemeyenler ceza görürlerdi.

Seyyid ve şeriflerden birisinin cezalandırılması lâzım gelse ibtida başında emîrlik alâmeti olan yeşil sarıklı başlığı alınarak öpülür ve sonra dayak atılarak dayaktan sonra başlığı iade olunurdu.

Nakîbü'l-eşrafın hükümetle muhaberesinde merci-i sadr-ı âzam olup bunu, arada hiç bir vasıta olmadan yapardı.²² Bütün mahkemelerde ve divanlarda davacılar arasında seyid ve şerifler ve kadılar bulunduğu takdirde bunların dâvalarına diğerlerinden evvel bakılırdı.²³

Nakîbü'l-Eşraf'a Ait Müteferrik Malûmat

Padişâh cülûslarında hükümdara ibtida nakîbü'l-eşraf biat edip dua eder; anı mütaakıp teşrifat malûmat sırasıyla biat yapılırdı. Bayram tebriklerinde de yine nakîbü'l-eşraf tebrik ile dua ettikten sonra diğer tebrikler yapılırdı; her iki tebrikte de rütbesi ne olursa olsun Pâdişâh nakîbü'l-eşrafa ayağa kalkar ve alkış yapılırdı.²⁴ Bu tebrik merasiminde Rumeli veya Anadolu kazaskeri ise sırası gelince o zaman da ikinci defa tebrik yapardı.²⁵

Osmanlı nakîbü'l-eşraflarının unvanları seyid olduğuna göre bunların Hüseyinî yani Hazret-i Hüseyin'in evlâdından oldukları anlaşılmaktadır; verdikleri vesikalarda da imzaları Hüseyinî'dir.

Pâdişâhla beraber sefere giden nakîbü'l-eşraf sancağ-ı şerif dibinde yürüyüp maiyyeti olan seyid ve şerifler ise tûğ-ı hümayun dışında giderlerdi.²⁶ Sancağ-ı şerifin, gerek İstanbul'dan çıkışında ve gerek İstanbul'a avdetinde -pâdişâh Edirne'de ise oradan çıkışında ve avdetinde- seyid ve şerifler tekbir ve salavat getirirdi. Muharebe esnasında sancağ-ı şerif dibinde aynı suretle tekbir ve salavat getirilirdi.

Pâdişâh sefere gitmiyecek olursa nakîbü'l-eşraf ordu ile beraber sancağ-ı şerifin gidiş ve gelişindeki merasimde şerif ve seyidlerle beraber istikbal ederdi.²⁷ Nakîbü'l-eşrafların Pâdişâh nezdinde itibarları büyük olup Sultan Ahmed camiinde mütad üzere okunan mevlid cemiyetine sadr-ı âzamin mektubiyle davet olunarak geldikleri vakit yalnız olarak mihrabın sağ tarafında ve mahfil-i hümayunun altında etrafı yeşil perde ile kapatılmış yerde otururlardı.²⁸ Hırka-i şerif ziyaretine de yine

²² *İbnülemin tasnifi, Tevdhat vesikaları, Nr. 973.*

²³ *D'Ohsson, c IV, s.559.*

²⁴ 999 H. (1590 M.) tarihli kanun mücibince cülûs ve bayram tebriklerinde ibtida Pâdişâh hocasının ve anı mütaakıp nakîbü'l-eşrafın el öptükleri ve daha sonra Kırım Han zâdelerinin yine el öptükleri görülüyor (*Nîmeti Efendi kanunnâmesine ilâve kanun, s. 64*). XVII. asır başlarında ise ibtida Kırım hanları evlâdından İstanbul ve civarında bulunanların ve onu mütaakıp nakîbü'l-eşrafın el öptükleri anlaşılıyor (*Zûbdetü't-tevarih, c. II, s. 312*) Riko, XVII. asrın ikinci yarısına ait eserinde yanlış olarak nakîbü'l-eşrafın şeyhülislâmdan sonra tebrik ettiğini ve Padişâhın, nakibin omuzlarını öptüğünü beyan ediyor (*Fransızca tercümesi, s. 389*). XVIII. asra ait teşrifat defterlerinde ise cülûs ve bayram tebriklerinde nakîbü'l-eşrafın el öptüğü sırada Pâdişâhın ayağa kalktığı ve nakîbü'l-eşrafın dua ederek avdetini mütaakıp Kırım Han-zâdelerinin tebrik ile etek öptükleri yazılmıştır (*Maliyeden arşive devredilen 29 numaralı teşrifat defteri, varak 6*). Merhum Arif Paşa'nın (Mecmua-i Tesavir-i Osmaniye) isimli eserinde nakîbü'l-eşrafın ibtida tebrik yaparak etek öptüğü ve tebriki mütaakıp on adım kadar geri çekilerek dua eylediğini ve pâdisahın onun siyadetine hürmeten ayağa kalktığını zikrediyor (s. 7). *Kavanin-i Teşrifat* isimli eserde (*Üniversite kütüphanesi, Nr. 220 varak 30*) nakîbü'l-eşrafın biatlerde ve iki bayramda el öpmeye cümleye tekaddüm ederek pâdişâhların sülâle-i Haşimiye'ye hürmeten ayağa kalktıklarını yazıyor.

²⁵ *Teşrifat-ı kadime (Esad efendi), s. 48.*

²⁶ *Abdurrahman Paşa kanunnamesi (Millî Tetekbular mecmuası), sayı 3, s. 535; Nîmeti Efendi kanunnâmesi, s. 40 (Kanun-i Alay kısmı).*

²⁷ Seferden avdetinde sancağ-ı şerif istikbali (*Nîmeti Efendi kanunnâmesi*).

²⁸ *D'Ohsson, c. IV, s. 565; Mecmua-i Tesavir-i Osmaniye, s. 7. Mevlid-i Nebevi okunduğu sırada*

sadr-ı âzâmın dâvetiyle giderlerdi.²⁹

Osmanlı pâdişâhlarının cülûslarında bazı nakîbü'l-eşraf kılıç alayı merasiminde Eyüp türbesinde³⁰ yeni Pâdişâha kılıç kuşatmışlardır.³¹

Siyâdet Hucceti

Evlad-ı peygamberîden olanların ellerinde siyadet beratı denilen ve o sülâleye mensup olduğunu gösteren hüccetleri vardı. Sâdâttan olduğunu iddia eden kimse bu iddiasını seyyidlerden olan şahitlerle ispat ederek nakîbü'l-eşraf defterine kayıt olunurdu; elimizdeki iki hüccet sureti XVI. asırda nakîbü'l-eşraf Seyyid Muhammed Muhterem b. Seyyid Taceddin Ali'nin olup birisinin tarihi 18 Zilhicce 942 (8 Haziran 1536) ve ikincisinin 9 Safer 943 (28 Temmuz 1536)'dür; isim, tarih ve şahitlerin isimlerinden başka birbirinin aynı olan beratlardan birisinin sureti aynen şöyledir:

بسم الله تيمنا بذكره الجليل
حرره اقل العباد الغنى الحسيب
محمد محترم بن سيد تاج الدين على الحسينى النقيب
بحروسه قسطنطنية صانها الله عن البلية

Mühür

الحمد لله العليم الذي انبت شجرة السيادة من ارض السعادة بالنصرة و اليها المختص من اثر فيضان الماء الحكيم الدين اثبت به نسبا و صحرا فصارت كشجرة طيبة اصلها ثابت و فرعها فى السماء و الصلوة و السلام على من اصطفاه بالنسب العلي و الحسب الاسنا و على سائر الرسل و الأنبياء و على اله و اصحابه و البررة الأتقياء بعد از حمد ملك و دود و درود اعلام مشاهير خواص و جواهر عوام ميكر داننت كه موجب تحرير قلم و تسطير اين رقم آنست كه جناب شر اقمآب شريف فرهاد بن شريف مرسل سلسلثروى اثبت نسب شريف خودرا در مجمع سادات و اشرف بشهود معدل و مزكى نمود و چون بر مقتضای شريعت غرا از شائبه كذب و خلاف مبرا بود حكم شرعى بر ثبوت صحت نسب او كرده شد و اين چند كلمه بر سبيل حجت مرقوم كردد متوقع آن كه سادات عظام و اشرف كرام طريفة اعزاز و احترام شريف مذکور را مرعى دارند و اعانت مشار اليهرا از لوازم مروت و اخوت يقين شمارند جرى ذلك و حرر فى اليوم الثامن عشر من ذى الحجة سنة اثنى و اربعين و تسعمائة شهود الحال

سيد رمضان ابن سيد على انقروى سيد رمضان ابن سيد محمد مرزفونى سيد محمد سياف ابن سيد يحيى

Bu siyadet huccetin üst kenarındaki nakîbü'l-eşrafın ismini havi kısım bizzat nakibin kendi el yazısıdır. Bu hüccetin altında isimleri görülen şahitler hüccetin verilmesinden bir buçuk ay sonra diğer bir hüccette de (9 Safer 943 tarihli hüccet)

→ →

nakîbü'l-eşrafın davet edilmesi pek tabii olup rütbelerine göre bunların teşrifatta yeri olmadığından ve kendilerinin yüksek rütbeli ulemadan aşağı oturtulması da muvafık görülmediğinden mevlid cemiyetine geldikleri zaman nakîbü'l-eşrafın camiin sağ tarafındaki köşe, yeşil perdelerle kapanıp içerisi tefriş olunarak mevlid-i nebevî sonuna kadar yalnız olarak orada oturmaları hakkında Sultan I. Ahmed bir kanun yapmış ve bu kanun Sultan Ahmed camiinde mevlid okunduğu müddetçe devam etmiştir (*Enderun tarihi, Atâ Bey, c. I, s. 238*).

²⁹ Şerafetlû ve semahatlû efendi Hazretleri, İnşallahü teâlâ yarınki gün sertac-ı ebrar ve ahyar olan cedd-i emced büzürk-varları habib-i hüdavend muhtar aleyhissalavatullah'ül-gaffar hazretlerinin takbîl-i dâmen-i hurka-i pür-berekâtları saat.... muayyen olmağın vakt-i mezkûrede Ayasofya-i kebir cami-i şerifinde vezir soffasında habere müterakkiben meks buyuralar (*Başvekâlet Arşivi 29 numaralı Teşrifat defteri, varak 226*).

³⁰ Eyüp'te medfun ola zat eshab ve ensardan olup ismi Halid b. Zeyd ve künyesi Ebû Eyyup'dur. İlk İslâma gelen Medine halkından olup Hazret-i Peygamber *Mekke'den Medine'ye* hicretlerinde Hazret-i Halid'in evinde misafir olarak kaldığından kendisine *mihmandâr-i Peygamberî* derler. Emevîler zamanında gazaya iştirak ederek Arapların İstanbul'u muhasarasında bulunmuş ve muhasara esnasında vefat etmiştir.

³¹ Osmanlı Pâdişâhlarından III. Ahmed, I. Mahmud ve III. Mustafa'ya şeyhülislâmlarla beraber nakîbü'l-eşraf kılıç kuşanmışlardır. IV. Mustafa ile II. Mahmud'a da yalnız nakîbü'l-eşraf kılıç kuşanmışlardır (*Saray Teşkilâtı, s.191*).

yine şahitlik etmişlerdir.

Bu berattan anlaşıldığına göre, Silistre’li Mürsel oğlu Ferhad, kendisinin sâdâttan olduğunu iddia ederek göstermiş olduğu dört şahitle şeriflerden (Hazret-i Hasan evlâdından) olduğunu ispat ederek yukarıda suretini koyduğumuz hüccet kendisine verilip bunda seyyid ve şeriflerin kendisine lâzım gelen kardeşliği yapmaları tavsiye edilmiştir.

Seyyid ve şeriflere verilmiş olan bu hüccetlerin hepsi doğru olmayıp iltizam, iltimas ve para mukabilinde verilmiş olanları da vardı.³² Zannıma göre yukarıya sûretini kurduğumuz da öyledir.

Riko (Osmanlı İmparatorluğunun zaman-ı hâzırasına ait tarihi) isimli eserinde şerif ve seyyidlerin sülâle-i peygamberîden olmalarına mebni Türklerin bunlara fevkalâde hürmet ve tazim gösterdiklerini ve bunların, kendilerine verilen imtiyazlar sevkiyle sû-i istimallerini önlemek için kendilerine nakîbü’l-eşraf unvanıyla bir reis tâyin edilmiş olduğundan bahis eyledikten sonra seyyid ve şeriflerin deftere kayıtlılarından şu suretle bahsetmektedir:

“Nakîbü’l-eşraf’ın maiyyetinde çavuşlar ve ağalar vardır; nakîbü’l-eşraf kendisine tâbi olanların (şerif ve seyyidlerin) hayat ve mematına hâkimdir; yani idam ettirebilir, af etmeğe de muktedirdir; lâkin nakîb, bu sülâleye mensup olanları halk huzurunda alenen idam ettirmez. Bunlar arasında Hazret-i Muhammed sülâlesinden neşet etmiş olduğunu ispat edecek pek az kimse varsa da nakîbü’l-eşrafın teveccühüne mazhar olanlar küçük bir vesile ile o zümreye dahil olabilirler. Nakîbü’l-eşraf bunu, kendisine tâbi olanları çoğaltmak için yapar ve bu kayıt ve kabulü kitaba uydurmak için bir şecere-i neseb tertip ve tanzim edilir ve bu sû-i istimala vâkıf olan Türkler eskisi gibi bunlara hürmet ve îtibar etmemektedir.”³³

³² Yukarıda sûretini naklettiğimiz hüccete aynı şahitlerle bundan bir buçuk ay sonra verilmiş olan hüccetin doğruluklarında şüpheliyim; fakat resmen verilmiştir.

³³ Riko (*Fransızca tercümesi*), s.274